

Az informatikus könyvtáros képzés lehetőségei a formálódó országos könyvtári stratégia tükrében

Bevezetés

Az informatikus könyvtáros képzés lehetőségei elválaszthatatlanok a könyvtárak hosszú távú, stratégiai céljaitól és jövőképétől. A könyvtárak több ezer éves története a huszadik század második felében találkozott a modern információs és kommunikációs technológia (IKT) robbanásszerű fejlődésével. Ennek a – sok szempontból drámai – folyamatnak a során egyre több, korábban könyvtári, ill. könyvtári jellegűnek tekinthető funkciót és tevékenységet átvettek, helyettesítettek és sok esetben egyértelműen meghaladtak az internet egyes szolgáltatásai, és az ezeket nyújtó szervezetek és felhasználói közösségek. A közeljövő egyik alapvető kérdése az, hogy a könyvtárak szerepe főként a hagyományos, fizikailag is hozzáférhető dokumentumok kezelésére és szolgáltatására, ill. az olvasók számára nyújtott kulturális-szociális jellegű tevékenységekre fog koncentrálni, vagy a modern IKT egyik szereplőjeként tevékenységük jelentős részét az interneten hozzáférhető információk és elektronikus dokumentumok gyűjtése és/vagy létrehozása, feldolgozása és szolgáltatása teszi majd ki. Mindez értelemszerűen meghatározza az informatikus könyvtáros képzés volumenét, szintjét és alapvető prioritásait is.

1. A könyvtárak jövőképe

Eltekintve a sokszor rendkívül hangzatos, jóakarató, „lelkesítő és felemelő”, ámde a konkrét tevékenységek nyelvére meglehetősen nehezen lefordítható általánosságoktól és bürokratikus szóvirágoktól (pl. a könyvtár az ország legfontosabb közösségépítő helye; a könyvtárak állják a versenyt a tudásiparban; a könyvtárak fejlesztése országosan kisugárzó, multiplikátor [sic!] hatást kelt; a könyvtárosok pótolhatatlan szerepet játszanak a kulturális rendszerváltásban és az emberi erőforrás megújulásában; a könyvtár váljon a gazdasági fejlődés nélkülözhetetlen motorjává; a könyvtárak hozzanak létre kompetencia/tudás központokat; stb.¹), a könyvtárak és az ott dolgozó könyvtárosok számára – termé-

¹ „Csapataink harcban állnak – hangzott el akkor, amikor már megpecsételődött az ország sorsa. A sajnós nem valóságot tükröző bibói mondatot talán a biztatás ihlette. A MKE hivatalos közleményében pedig azt olvashatjuk: 'Arra a kérdésre, hogy állják-e a versenyt a tudásiparban a könyvtárak, amelyek rájuk várnak a tudásalapú tár-

szetesen a teljesség igénye nélkül – a következő lehetőségek állnak rendelkezésre (vö. például Vitaanyag 2013; Sörény 2013; Ajánlás 2013):

(1) könyvtári alaptevékenységek, hagyományos és elektronikus szolgáltatások fejlesztése

- hagyományos dokumentumok kezelése (gyűjteményszervezés, formai és tartalmi feltárás, kölcsönzés és helyben használat lehetővé tétele stb.); az integrált könyvtári rendszer egyes funkcióinak bővítése (pl. akadálymentes felületek kialakítása, a könyvtári katalógusok elérése különböző platformokon stb.);
- elektronikus dokumentumok kezelése (dokumentumok letöltése, archiválása,² „webaratás”; dokumentumok konvertálása, formai és tartalmi feltárása, kereshetővé tétele stb.³); állomány digitalizálása, a digitalizált állomány hozzáférhetővé tétele az interneten;
- könyvtári adatbázisok (pl. intézményi repozitóriumok, „nyílt hozzáférésű publikációk”, helytörténeti dokumentumok és információk, elektronikus könyvtárak stb.) kialakítása és hozzáférhetővé tétele különböző platformokon; könyvtári honlapok, portálok és egyéb internetes szolgáltatások (pl. fórumok, webkettes szolgáltatások) fejlesztése.

(2) közösségépítő funkció; értékközvetítés és értékteremtés; társadalmi szerepvállalás (az esélyegyenlőség biztosításában,⁴ a hátrányos helyzetű – fizikai,

sadalom létrehozásában és kiszolgálásban – a válasz csakis pozitív lehet.’ (’A könyvtárak állják a versenyt ...’ – Csapataink meg harcban álltak?’

KIT Hírlevél 2013. júl. 31. <http://www.kithirlevel.hu/index.php?oldal=kithir&szam=529&kithirev=2013#a15888>, 2014-11-08)

Lásd még: (Vitaanyag 2013; Kultúra 2013) – A szerkesztő megjegyzése: A gyakran emlegetett „Csapataink harcban állnak” mondat egyébként – a „KIT Hírlevél” összeállítójának állításával ellentétben – nem Bibó Istvántól, hanem Nagy Imrétől származik, s a miniszterelnök legendás 1956. november 4-i hajnali, a szovjet csapatok támadására reagáló – s a valóban kilátástalan harc közepette elhangzó – rádióbeli segélykérő beszédében hangzott el.

² A magyarországi könyvtári rendszer egyik legambiciózusabb célja lehet „[a] magyar kulturális örökség részét képező magyar weboldalak archiválása, az ehhez szükséges fejlesztések megvalósítása és a megőrzéshez szükséges tárhelykapacitás kialakítása” (Sörény 2013).

³ A könyvtárakban ilyen jellegű tevékenységeket végző szakemberekre az egyik legkifejezőbb terminológia a *Bazsa György* professzor által javasolt *webkönyvtáros* lehetne – amely egyszersmind a könyvtári szakma egyik lehetséges jövőképét is magában foglalja. (Elhangzott *A könyvtártörténetről a jövő internetéig* c. konferencia megnyitó előadásán. Debreceni Egyetem, Informatikai Kar, 2013. június 21.).

⁴ A könyvtárak által nyújtott információk és szolgáltatások *egyenlő esélyű hozzáféréseinek* biztosítása a 2008–2013 között követett országos könyvtári stratégia jövőképének is a középpontjában állt. „A könyvtári rendszer egésze alkalmas a nyilvánosságra hozott információk, felhalmozott tudásnak, valamint műveltségnek a mindenki számára a lakóhelyétől és településtípustól független, egyenlő esélyű hozzáférhetővé tételére, elősegítve ezzel a különböző területek versenyképességét, növelve az esélyegyenlőséget, és segítve a leszakadó térségek és csoportok felzárkózását” (Sörény

mentális, illetve társadalmi hátrányokkal küzdő – csoportok társadalmi-kulturális integrációjának elősegítésében, a társadalmi kohézió erősítésében, „a digitális szakadék csökkentésében”, a különböző társadalmi csoportok – gyerekek, kis-mamák, diákok, időskorúak, munkanélküliek stb. – kulturális aktivitásának fenn-tartásában és növelésében, a határon túli magyarság és a nemzetiségek identitá-sának megőrzésében stb.)

– kulturális programok és rendezvények, „közösségi találkozások” szervezése (pl. kiállítások, irodalmi műsorok, író-olvasó találkozók, beszélgetések és véle-ménycserék (pl. aktuális kérdésekről), szavalóversenyek, bábszínház, mesedél-után, klub- és csoportos foglalkozások, szerepjátékok, biblioterápia, „a mentális egészség fejlesztését támogató képzések” és programok stb.);

– „családbarát” könyvtári környezet kialakítása (pl. gyermekkuckó, bababarát terület, betűbölcsi, baba-mama klub⁵ stb.).

(3) tartalomszolgáltatás

– hiteles, ellenőrzött (elsődleges) tartalmak előállítása; különböző tartalmak szöveges feltárása (referátumok, recenziók, szemlék stb. készítése); egyes témák tartalmi jellegű feldolgozása (áttekintése, elemzése, értékelése, összegzése stb.); „gyakran feltett kérdések”, fórumok, blogok, wikik stb. összeállítása; analitikus bibliográfiák készítése;

– együttműködés „piaci tartalomgazdákkal” (pl. oktatási és közművelődési in-tézményekkel, más közgyűjteményekkel, kiadókkal stb.); részvétel elektronikus dokumentumok (e-könyvek, oktatási anyagok, szöveg- és feladatgyűjtemények, tudományos publikációk stb.) készítésében és webes közreadásában;

– a kutatási tevékenység támogatása, a kutatómódszertan hatékonyságának fej-lesztése könyvtári eszközökkel (pl. külföldi adatbázisok hozzáférhetővé tétele; szakbibliográfiák készítése adott tudományterületen, ill. témákban; ajánlások és elemzések készítése stb.).

2013). Az egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása központi helyen szerepel a 2014–2020 közötti időszakra javasolt könyvtári jövőképben is: „A folyamatosan fejlesztett könyvtári rendszer a tudás forrásaként a társadalmi növekedés, a gazdasági fellendü-lés és az egyéni érvényesülés nélkülözhetetlen bázisa. A könyvtárak közszolgáltatás-ként, a társadalom valamennyi rétege számára időbeli és térbeli korlátozás nélkül egyenlő esélyű hozzáférést biztosítanak korszerű gyűjteményeikhez és szolgáltatása-ikhoz. Támogatják az ismeretszerzést, a kompetenciák fejlesztését, közösségépítő te-vékenységükkel növelik a társadalmi kohéziót” (uo.).

⁵ „Az emeleti gyermekkönyvtári irodahelyiségben rendeztük be a bababarát területet [...] Ettől kezdve egyre több kismama járt hozzánk, így felmerült annak a lehetősége, hogy csoportosan is találkozhassanak. 2009 őszétől elindult a *Betűbölcsi*, a városi könyvtár baba-mama klubja, havi két foglalkozással.

A *Betűbölcsi* a 0–3 éves gyermekek és szüleik számára létrehozott rendszeres foglal-kozássorozat. „Távlati célunk: olvasóvá nevelés, új olvasók nyerése (szülők, testvé-rek, hozzátartozók), a látogatottság növelése. Közelebbi célunk: a legfiatalabb korban is lehet ismerkedni mondókákkal, mesékkel, más, hasonló korú kisbabákkal örömteli könyvtári összejövetellek alkalmával.” (Dobos Matild: *Betűbölcsi a félégyházi könyvtárban. Könyvtári levelező/lap* 2011/6. 18–19.)

(4) *oktatási és (tovább)képzési feladatok ellátása, ill. támogatása* (beleértve ebbe az olvasók és felhasználók motiválását és (olvasásra, művelődésre, önképzésre stb. való) nevelését, a hiteles (naprakész, kritikus stb.) ismeretszerzés igényének felkeltését és erősítését, az „egész életen át tartó tanulás” elvének megvalósítását és szorgalmazását stb.);

– (egyéni vagy csoportos) oktatás, korrepetálás, tehetség- és készségfejlesztés adott területeken; tanfolyamok szervezése, szerepvállalás az információs műveltség, olvasási készség, szövegértés és -értelmezés, „általános műveltség” stb. fejlesztésében;⁶

– „a könyvtáros szaktudásában rejlő erőforrás fejlesztése” és hasznosítása: folyamatos tanulás és önképzés; tudományos kutatómunka (pl. tudományos fozat szerzése, a „tudós könyvtáros” eszméjének megvalósítása); részvétel szakmai továbbképzési programokban;⁷

– együttműködés akkreditált és megfelelő szakmai háttérrel rendelkező oktatási intézményekkel; megfelelő szaktudás birtokában a könyvtárosok részvétele a szervezett oktatásban és (szak)képzésben egy adott szakterületen; a könyvtárak és könyvtárosok aktív részvétele a nyitott és távoktatásban (oktatóként, tutorokként vagy mentorokként).

Az országos könyvtári stratégia elkészítéséhez készült vitaanyag röviden kitér az informatikus könyvtáros képzés és továbbképzés egyes kérdéseire is. Kiemelt célok a képzési tartalmak korszerűsítése, valamint a könyvtárosok nyelvismeretének fejlesztése; emellett „kiemelten kell fejleszteni [...] a közösségfejlesztési és az önkéntes munkára vonatkozó fogadókészséghez kapcsolódó, a mentális egészség fejlesztését támogató képzéseket” (Vitaanyag 2013).

2. A könyvtári jövőkép és az informatikus könyvtáros alapképzés

Előljárárként szögezzük le, hogy a jelenlegi informatikus könyvtáros alapképzésben az *első két év törzsanyaga* lényegében lefedi a könyvtáros alaptevékenységek (vö. a jövőkép 1. pontjával; az egyes pontokra a továbbiakban is így fogunk utalni) elvégzéséhez feltétlenül szükséges könyvtáros szakismereteket – legalábbis, ami a hagyományos dokumentumok kezelését illeti. További sajátossága a képzésnek, hogy a szakmai törzsanyag szerves része az ún. *pedagógiai-*

⁶ Az országos könyvtári stratégia tervezett céljai között szereplő cél, miszerint a könyvtár „szervezzon speciális programokat a funkcionális és a digitális analfabetizmus leküzdésére, az olvasási és szövegértelmezési képességek fejlesztésére”, együttműködve „az oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi intézményekkel, a családokkal, civil szervezetekkel valamint a piaci szereplőkkel” (Sörény 2013) óriási feladat és kihívás – kérdés, hogy a gyakorlatban ezt hogyan lehet ténylegesen (és eredményesen) megvalósítani.

⁷ A könyvtári terület megújulásának egyik alappillére a szakmai továbbképzés, mind a hazai, mind a határon túli könyvtárak, ill. könyvtárosok számára. „A határon túli könyvtárakban létesült bázis képzőhelyeken folytatni kell a könyvtárosok anyanyelven történő szakmai továbbképzési programját, illetve újabb helyszíneket, képzőintézményeket és képzési témákat kell bevonni a továbbképzésbe. A tananyagok egy része legyen elérhető távoktatási formában is.” [Ajánlás 2013]

pszichológiai modul, amely mind a könyvtárak közösségépítő funkciója megvalósításához (vö. 2. pont), mind pedig a könyvtárak oktatási, ill. képzési feladatainak ellátásához (vö. 4. pont) szükséges alapvető ismereteket közvetíthet – ezeket a könyvtárak kulturális-szociális szerepvállalásának erősödésével egyre jelentősebbeknek kell tekintenünk.⁸ Az alapképzés harmadik éve a magyarországi informatikus könyvtáros képzés tartalmát rögzítő képzési és kimeneti követelmények szerint⁹ elsősorban speciális, *differenciált szakmai ismeretek* átadására szolgál, amely lehetővé teszi a különböző képző intézmények sajátos arculatának meghatározását. A specializáció kialakításakor azonban már dönteni kell, hogy az adott képző intézmény mire használja fel a rendelkezésre álló időkereteket. Például a következő lehetőségek között választhatunk:¹⁰

- az elektronikus dokumentumok kezelését, létrehozását és (internetes, webes) szolgáltatását lehetővé tevő technológiák (részleges) elsajátítása (vö. 1. pont);
- a hatékony könyvtári tartalomszolgáltatás, tartalomkezelés megvalósításához szükséges ismeretek átadása; korszerű információ- és tudásmenedzsment technikák megismerése (vö. 3. pont);

⁸ Itt egy lábjegyzet erejéig ki kell térnünk a bolognai képzési folyamat részeként kialakított, és több évig sikeresen működő (kétszakos) *könyvtárpedagógia tanár* képzésre, és különösen annak informatika-könyvtárpedagógia tanár szakos párosítására. Sokáig azt hittük, ez lesz az utóda a korábbi egyetemi szintű, kétszakos – legtöbbször valamilyen tanári szakkal párosított – informatikus könyvtáros képzésnek. A *könyvtárpedagógia tanár* képzés teljes értékű könyvtáros alapképzést jelentett, emellett a végzett, tanári diplomával rendelkező könyvtáros szakemberek pedagógiai kompetenciái értelemszerűen elősegíthették a hatékony részvételt a könyvtárak közösségépítő funkciójának megvalósításában is. A másik szak pedig – különösen az informatika tanár szakkal együtt – a könyvtárakban megvalósuló tartalomszolgáltatásban és az oktatási / képzési feladatok ellátásában segíthette eredményesen a könyvtárpedagógia tanár szakos diplomával rendelkező könyvtáros szakembereket. (Egyebek közt azért, mert az informatikai kompetenciák, mintegy „hozzáadott érték-ként”, nemcsak tartalmi, hanem módszertani szempontból is jelentősen hozzá tudtak járulni mindkét funkció sikeres megvalósításához.). Az osztatlan tanárképzés bevezetésével azonban a könyvtárpedagógia tanárképzési forma fokozatosan, egy-két éven belül megszűnik – az újonnan bevezetett kétszakos, *osztatlan könyvtárostanár* képzésről pedig még nincs elegendő tapasztalatunk.

⁹ Ld. 15/2006. (IV. 3.) OM rendelet az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről. A rendelet rögzíti a képzés kereteit meghatározó képzési és kimeneti követelményeket (KKK). A rendelet 2014. október 1-én hatályos állapota szerint az informatikus könyvtáros alapképzési szak *specializációjához* rendelhető minimális kreditérték 35 (maximum 50) kredit. Ez az utolsó évben elkészítendő szakdolgozat 10 kreditjével együtt 45–60 kreditet jelent, ami lényegében lefedi a 180 kredites, három éves alapképzés utolsó évének összes meghirdethető kurzusát.

¹⁰ A képzési és kimeneti követelmények (KKK) által nevesített differenciált szakmai ismeretek (specializációk) az *informatikus könyvtáros alapképzésben*: elektronikus és digitális, EU információs, felsőoktatási könyvtári, gyermekkönyvtári, iskolai könyvtári, információ- és tudásmenedzsment, könyvtörténeti, közkönyvtári, különgyűjtemények, szakkönyvtári, tartalomszolgáltatás, weblapszerkesztő, -programozó specializációkhoz tartozó speciális ismeretkörök.

– a hagyományos könyvtári szolgáltatások elvégzéséhez szükséges ismeretek elmélyítése pl. különböző típusú könyvtárakban (gyermekkönyvtárak, iskolai könyvtárak, felsőoktatási könyvtárak, közkönyvtárak stb.) (vö. 1. pont) – beleértve ebbe az ezekben a könyvtárakban hatékonyan megvalósítható közösségépítő funkcióhoz (vö. 2. pont) és a különböző oktatási feladatok ellátásához (vö. 4. pont) szükséges ismereteket.

A differenciált szakmai ismeretek körének meghatározásakor azonban szembe kell néznünk a képzés egyik alapvető problémájával. A bolognai jellegű, *egyszakos könyvtárosképzés* bevezetése óta komoly nehézséget jelent az, hogy a végzett informatikus könyvtárosok nagy része kizárólag könyvtári területen szerzett szaktudással rendelkezik. Az oktatási (vö. 4. pont), ill. kutatási vagy tartalomszolgáltatási (vö. 3. pont) feladatok megfelelő szintű elvégzéséhez ugyanis feltétlenül szükséges lenne az oktatott vagy feldolgozott *tartalmak* magas szintű ismerete. Azaz egy másik, az adott feladathoz kapcsolódó szakterületen szerzett (felsőfokú) szakképzettség, megfelelő szakmai tudás, ill. kompetencia. Nem véletlen, hogy a bolognai típusú, egyszakos könyvtárosképzést megelőzően szinte kizárólagos volt a kétszakos (rendszerint egy tanári szakkal párosított) könyvtárosképzés, amelyben a könyvtáros hallgatók egy másik szak elvégzésével az adott területen felsőfokú végzettséget, és ennek megfelelő szaktudást szereztek. A mai képzési struktúrában ezt csak egy másik diploma megszerzésével, esetleg a PhD képzésben való részvétellel lehet megvalósítani. Ez azonban értelemszerűen a végzett informatikus könyvtáros hallgatóknak csak egy kis – bár öröndetes egyre nagyobb – részét érinti. Reálisan nézve tehát az *alapképzés* a jelenlegi formájában főként a jövőkép 1. és 2. pontjaiban kitűzött tevékenységek támogatását tudja felvállalni.

Ugyanez a probléma megjelenik azoknál a „hagyományos” könyvtári jellegű tevékenységeknél is, ahol a tevékenység megfelelő szintű elvégzéséhez szükség lenne egy másik – nem könyvtári jellegű – területen szerzett szaktudásra. Elég nehéz például megfelelő szintű tartalmi feltárást végezni egy olyan dokumentumon, amelynek nagy részét nem, vagy nem teljesen érti meg a könyvtáros (referátum, szakirodalmi szemle, recenzió stb. készítése pedig szinte lehetetlen); összetettebb vagy speciálisabb témák, „szakkérdések” esetében pedig erősen problematikus a szaktájékoztató minősége, ha a könyvtáros nem szakember az adott területen (nem is szólva az idegen nyelv(ek), és különösen az angol nyelv megfelelő szintű tudásáról, ahol a képzőhelyeknek komoly tennivalóik vannak.¹¹ Egy – a múlt örökségeként létező – könyvtáros legenda szerint a könyvtáros olyan információközvetítő szakember, aki segíti a járatlan felhasználót a számítógépes és könyvtári rendszerekben való eligazodásban és a hatékony

¹¹ A megfelelő szintű idegen nyelvi tudás fejlesztésére – mind az általános, mind a szaknyelvi kompetenciákat illetően – a leghatékonyabb eszköz egyes kurzusok indítása idegen nyelven (a könyvtár- és információtudomány szempontjából, hasonlóan az informatikához, kiemelt jelentősége van az *angol nyelvnek*). Tekintve a könyvtár- és információtudomány alapvetően multidiszciplináris és nemzetközi jellegét, kiemelt célként kell kezelnünk az informatikus könyvtáros képzés elindítását idegen (pl. angol) nyelven – a képzés minden területén, mind nappali és levelező, mind pedig nyitott, ill. távoktatási formában.

információkeresésben. Ez hagyományos könyvtári katalógusokban (valamikor) igaz lehetett, és valószínűleg igaz még ma is pl. „digitálisan” nem megfelelően képzett felhasználók esetében,¹² valamint akkor is, ha egy olvasó bejön a könyvtárba, és egy konkrét és/vagy általános jellegű kérdés megválaszolásához kér gyors segítséget a tájékoztató pultnál ülő könyvtárostól. Azonban összetettebb, szaktájékoztatót igénylő kérdések esetében ma már a legtöbb szakterületen, és különösen a modern IKT elképesztő méretű popularizálódása mellett – ami mind a keresőfelületeket, mind a tartalmak nagy részének hozzáférhetőségét illeti –, a felhasználóknak többnyire nincs szükségük semmilyen közvetítőre (sem könyvtárosra, sem másra) ahhoz, hogy a számukra legfontosabb információkhoz könnyen és gyorsan hozzájussanak az interneten. Arról nem is szólva, hogy az még megtanítható egy könyvtáros hallgatónak, milyen hagyományos és elektronikus (ezen belül internetes, webes stb.) információforrások állnak rendelkezésre egy adott területen a szaktájékoztatáshoz – és itt természetesen nem „guglizásról” beszélünk –, de arra már messze nem elegendő egy tájékoztatói kurzus, hogy az ezekben feltárt tartalmat valójában meg is értsék. Ráadásul az internetes források (a globalizáció és popularizáció egyik jól ismert következményeként) szükségessé teszik a hozzáférhető információ hitelességének a megítélését – amire valójában csak egy szakember képes. Ezzel kapcsolatos egy másik könyvtári legenda, amely a könyvtárakban hozzáférhető információforrásokat túlnyomórészt hitelesnek, az interneten hozzáférhető információkat pedig megbízhatatlanoknak tekinti. Ha pedig az ilyen és hasonló, a hagyományos könyvtáros szerepeket őrző legendák még sokáig tovább élnek, a könyvtárak helyett más szervezetek fogják fokozatosan átvenni mindazokat a tevékenységeket, amelyek hatékony elvégzésére a könyvtárakat a könyvtár- és információtudomány több ezer éves fejlődése feljogosítja – ma még. Csak egyetlen példa: a Google információkereső funkciója, digitalizálási projektje, a tudományos publikációk idézettségének figyelése stb. mind-mind teljes értékű könyvtári tevékenységek.

3. A könyvtári jövőkép és az informatikus könyvtáros mesterképzés

Az előző pontban már említett, a bolognai képzési formát megelőző kétszakos informatikus könyvtáros képzés törzsanyaga – még az egyetemi szintű, tehát öt éves képzés esetében is – körülbelül a jelenlegi informatikus könyvtáros alap-

¹² „Szakmánk az utóbbi harminc évben nagy változáson ment keresztül: a számítógépek és a velük együtt járó új technológiák, logisztikai eszközök forradalmasították a könyvtári környezetet. Az információk kezelése széles körben elterjedt, mindenki ügyévé vált, mindenki állít elő és terjeszt információt. Ebből az alaphelyzetből, a megváltozott szakmai környezet igényeiből kiindulva *a szerepeket is újra kellett definiálni: a források átadása helyett egyre inkább metodikai és technikai segítséget kérnek a felhasználók* [kiemelés tőlünk], az új könyvtári környezet pedig új dokumentációs területeket teremt, a többéves diplomák elévülnek, a diplomával nem rendelkezők még inkább háttérbe szorulnak az újabban diplomát szerzett generációk mellett, a továbbképző tanfolyamok nem reagálnak elég rugalmasan az új igényekre – mindez új képességekkel (kompetenciákkal) rendelkező könyvtári és információs szakembereket kíván.” (Grebot–Hangodi 2008)

képzés első két évének anyagát fedte le. Vagyis az új, egyszakos alapképzési forma kialakításakor már a képzés harmadik éve – az ún. differenciált szakmai ismeretek, azaz a specializáció – is új tárgyak bevezetését tette szükségessé. Még inkább igaz ez az informatikus könyvtáros mesterképzésre, amelynek a korábbi képzési rendszerben lényegében semmilyen előzménye nem volt.

A fentieknek két fontos következménye van. Egyrészt a könyvtári (alap)tevékenységek nagy részének (vö. 1. pont) elvégzéséhez, valamint a könyvtárak közösségépítő funkciójának (vö. 2. pont) megvalósításához elegendő az informatikus könyvtáros alapképzés (sőt lényegében annak első két éve) során szerzett szaktudás – bár egy álláspályázat elbírálásakor adott esetben értelemszerűen előny lehet az egyetemi szintű, mesterképzésen szerzett diploma. Másrészt a mesterképzés anyagának kidolgozásakor a képzőhelyek előtt két út állt: a már meglevő, „hagyományos” tárgyak anyagának bővítése (kiegészítése, „elmélyítése” stb.), vagy pedig nyitás valamelyik határterület irányába, és a képzés tartalmának bővítése a korábbi képzés szempontjából „vadonatúj” szakismeretek átadásával – például az informatika vagy a közgazdaságtan (és ezen belül főként a menedzsment) egyes területeinek megcélzásával. Természetesen mindkét választás komoly kockázatokat hordoz – mind szakmailag, mind a képzés gyakorlatában. A „hagyományos” könyvtári vonal, bár a meglevő képzőhelyek személyi állományának szaktudása szempontjából kézenfekvő választás, teljesen feladja a korábbi kétszakosság előnyeit, mert a meglevő időkeretet szinte kizárólag könyvtáros jellegű szakismeretek átadására fordítja – nem is szólva arról, hogy ez a gyakorlatban könnyen egyes tárgyak anyagának (vagy ezek egy részének) ismétléséhez vezethet, és ez veszélyesen erősítheti az informatikus könyvtáros szak mint könnyen elvégezhető, amolyan „ruhatár-büfé” szak – sajnálatosan és sok szempontból igaztalanul, de a köztudatban ténylegesen létező – arculatát. Egy másik szakterület egy jól körülhatárolható részének átadása a képzés során ezzel szemben komoly kihívás mind az oktatók, mind a képzést befogadó intézmények számára. Az elsajátított új szakterület ismeretanyaga emellett megfelelő kompetenciát biztosít a végzett informatikus könyvtárosok számára, ezáltal elősegíti eredményes részvételüket az adott szakterülettel kapcsolatos könyvtári tartalomszolgáltatásban (vö. 3. pont) és oktatási, képzési programokban (vö. 4. pont).

Az információs és kommunikációs technológia (IKT) előretörése alapvető meghatározó trend, amelyhez igazodnunk kell – hasonlóan a nemzetközi¹³ és

¹³ Sirje Virkus, az észtországi Tallinn-i Egyetem Információtudományi Intézete (*Institute of Information Studies* – korábban Könyvtártudományi Tanszék – IFLA kézikönyvbeli sorszáma 0265) vezetője saját, ill. Intézete legfontosabb tapasztalatait foglalta össze egy 2012-es előadásában (Virkus 2012). Az előadás az oktatást meghatározó alapvető trendekkel, a könyvtáros képzés előtt álló kihívásokkal, az ezekre adott válaszokkal, és az ezekből levonható következtetésekkel foglalkozott. Több, rendkívül tanulságos megállapítása közül emeljük ki az információs és kommunikációs technológia új generációjának megjelenését, mint alapvető, az oktatást meghatározó trendet; a könyvtárosság és az információtudomány szembeállításából fakadó identitásválságot és ennek egyik szimbolikus megjelenését: a könyvtárral kapcsolatos sza-

vak tendenciózus elhagyását („removal of the L word”) és/vagy az információval, ill. informatikával kapcsolatos szavak hozzáadását („adding of the I word”) az újjáalakuló könyvtáros képzőhelyek elnevezésében; valamint a „digitális korban” megjelenő új könyvtár-informatikai specializációkat (pl. digitális könyvtárak, webdesign és webtechnológia, digitalizálás).

Az IFLA adatai alapján 2007-ben összeállított kézikönyv (Schniederjürgen 2007) a világ különböző országaiban (Albániától Zimbabwe-ig) 1033 könyvtárosképző intézményt, főbb adataikat, valamint az általuk az információ- és könyvtártudomány területén hirdetett (különböző szintű) képzési programokat sorolja fel kb. 500 oldalon. A képzések összehasonlítása a teljesség igényével – akár csak közelítőleg is – messze meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit. Arra azonban lehetőségünk van, hogy kiemeljünk néhány képzőhelyet, mint lehetséges, esetleg követendő mintát. Sirje Virkus 2012-es, széles körű áttekintése az (informatikus) könyvtáros képzés előtt álló kihívásokról egyszersmind fontos adatokat közöl a Tallinn-i Egyetemen folyó könyvtárosképzésről is (Virkus 2012). További képző intézmények kiválasztásához rendelkezésünkre állt az Egyesült Államokban könyvtár- és információtudományi képzést folytató felsőoktatási intézmények 2013-as rangsora (Top 2013), így kézenfekvő volt ennek felhasználása. Az amerikai toplistán élén a *University of Illinois at Urbana-Champaign, Library and Information Studies, Graduate School of Library and Information Science* (IFLA kézikönyvbeli sorszáma 0932) állt, hat különböző területen kínálva specializációt az érdeklődő hallgatók számára (Archives and Preservation, Digital Librarianship, Health Librarianship, Information Systems, School Library Media, Services for Children and Youth). A második helyen a *University of North Carolina at Chapel Hill, Library and Information Studies, School of Information and Library Science* (IFLA kézikönyvbeli sorszáma 0933) szerepelt, hét területen ajánlva fel specializációt (Archives and Preservation, Digital Librarianship, Health Librarianship, Information Systems, Law Librarianship, School Library Media, Services for Children and Youth).

Az összesített rangsor mellett olyan 2013-as listák is rendelkezésünkre álltak, amelyek a kínált specializációkkal összefüggésben rangsorolták a képző intézményeket. Például a *digitális könyvtárak* (Digital Librarianship) területén specializációt nyújtó USA-beli könyvtárosképző intézmények között a *University of North Carolina at Chapel Hill* (UNC-CH) szerepelt az első helyen (Best 2013) – érdekes adalék, hogy az UNC-CH a világon társadalomtudományi képzést folytató felsőoktatási intézmények 2014-es rangsorában az előkelő 31. helyen áll (Times 2014). Az itt folyó könyvtártudományi mesterképzés (Master of Science in Library Science) az alaptárgyak (22,5 óra) mellett – kb. ugyanolyan óraszámban – választható tárgyak (25,5 óra) elvégzését írja elő, valamint egy záróvizsga (comprehensive examination) és egy diplomamunka (vagy projektmunka) sikeres teljesítését (MSLS 2013). A képzés *Digitális könyvtárak* (Digital Libraries) specializációja kötelező (required), erősen ajánlott (highly recommended) és ajánlott (recommended) kurzusokat kínál; az utóbbi két tantárgyi blokkban – egyebek közt – személyre szabott digitális könyvtárárpítéssel, adatbázis-kezeléssel, webes adatbázisokkal, természetes nyelvek feldolgozásával, programozással, webes fejlesztéssel, meta adat-kezeléssel stb. foglalkozó kurzusok szerepelnek (MSLS/DL 2013).

hazai¹⁴ példákhoz. A modern információs technológia alapja a globalizáció és popularizáció, és ezekkel összefüggésben az elérhető szolgáltatások hatalmas mennyisége és választéka, valamint decentralizációja (ami egyszerre jelenik meg az információk egyéni és közösségi megosztásában, és a szolgáltatások közvetlen, semmilyen közvetítőt nem igénylő használatában). Megfigyelhető, ahogy a hagyományosan könyvtári jellegű szolgáltatásokat kiegészítik, kibővítik és egyre több helyen átveszik az internetes és közösségi szolgáltatások. Ez a könyvtár- és információtudomány egyre mélyülő identitásválságához vezet, mert alapjaiban kérdőjelezi meg a hagyományos könyvtáros szerepek és jövőképek – például a könyvtáros, mint információközvetítő – létjogosultságát. Ebből csak az internetes (webes) világba való integrálódás, versenyképes könyvtári információs szolgáltatások létrehozása vezethet ki.

A hazai informatikus könyvtáros *alapképzés* elsősorban (különböző típusú) könyvtárak és szaktájékoztatási feladatokat végző intézmények számára képez szakembereket. Azonban az informatikus könyvtáros *mesterképzésen* végzett hallgatók megcélzott elhelyezkedési lehetőségei ennél sokkal bővebbek. A mesterképzés deklarált célja ugyanis „olyan szakemberek képzése, akik megszerzett informatikai és könyvtártudományi ismereteik birtokában az információs társadalom alapintézményeiben: könyvtárakban, gazdasági, üzleti, közigazgatási, államigazgatási, valamint kulturális információs szolgáltató intézményekben és központokban, továbbá egyéb informatikus könyvtáros képzettséget igénylő területeken – a korszerű információs technológia teljes eszköztárát hasznosítva – képesek az információs tartalmak előállításával, szervezésével, feldolgozásával, tájékoztatásával kapcsolatos feladatok elvégzésére és az ezekhez kapcsolódó szolgáltatások tervezésére és menedzselésére, a kultúra közvetítésére.”¹⁵ Vagyis a végzett informatikus könyvtáros mesterszakos hallgatók számára a könyvtárak mellett az üzleti és a nonprofit szféra is komoly karrierlehetőségeket biztosít,¹⁶

¹⁴ Lengyelne Molnár Tünde egy megyei, főiskolai és egyetemi könyvtárvezetőkkel készített interjúsorozatban arra a kérdésre kereste a választ, hogy a munkáltatók hogyan vélekednek a végzett informatikus könyvtáros szakos hallgatók szakmai tudásáról és milyen újabb kompetenciákat várnak el tőlük informatikából. Például vezetői elvárás, hogy a jelentkezők a weblapszerkesztés terén gyakorlottak legyenek, ezen kívül érteniük kell a meglévő weboldalak karbantartásához is. Újabb elvárásként fogalmazódott meg, hogy a leendő könyvtárosok sajátítsák el a speciális keresők használatához szükséges gondolkodásmódot is. (Lengyelne Molnár Tünde: Az informatikus könyvtáros képzés informatika tartalma. Előadás a Networkshop 2010. konferencián. Debrecen, 2010. április 7–9.)

¹⁵ 15/2006. (IV. 3.) OM rendelet az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről.

¹⁶ Kiszl Péter egy 2011-es előadásában hangsúlyozta, hogy a végzett informatikus könyvtáros hallgatók jobb elhelyezkedése érdekében érdemes a nonprofit és versenyszféra felé is nyitni. „2001-ben mikor megkérdezte a hallgatókat, hogy ki szeretne diploma után könyvtárban dolgozni, akkor 80% jelentkezett. Ma pont fordított a helyzet, mert ha ma megkérdezi, kb. 20% dolgozna könyvtárban.” Ez azonban teljes összhangban áll azzal, hogy a könyvtáros képzés „rugalmasan alkalmazkodott, mert a versenyszféra számára is képeznek hallgatókat” és „túlmutat a könyvtárosok tevé-

és megfelelő szaktudás birtokában szinte kimeríthetetlen elhelyezkedési lehetőséget jelentenek – egyebek közt – az internetes információforrásokat előállító, szolgáltató, ill. felhasználó szervezetek (intézmények, vállalatok, cégek stb.). Ha és amennyiben a végzettek megfelelő szaktudással rendelkeznek és ezt el is tudják a leendő munkáltatókkal fogadtatni. Előbbi megfelelően összeállított képzési programokat igényel, utóbbi pedig hatékony marketingtevékenységet. Ebben – informatikaorientált képzést feltételezve – az *internet* és a *web* lehetnek a legfontosabb „hívószavak”. Amennyiben az elhelyezkedési lehetőségek javulnak, ez előbb-utóbb a szakra történő jelentkezések számában is tükröződni fog. Ha pedig *valóban* keresettek lesznek az informatikus könyvtárosok, akkor megnő azok száma is, akik még fizetni is hajlandóak az informatikus könyvtáros diploma megszerzéséért. A követendő példa előttünk áll: jelenleg sokan – a szakra jelentkezetteknél alighanem jóval többen – vesznek részt olyan költségtérítéses és *középfokú bemenettel rendelkező* informatikai (például webtechnológiával kapcsolatos, webes fejlesztői) képzésekben, amelyek várhatóan javítják majd az elhelyezkedési lehetőségeiket. Ezek tartalma minden további nélkül beilleszthető lenne az informatikus könyvtáros képzés keretei közé is.¹⁷ A fő problémát ter-

kenységén” (Kiszl Péter: Az informatikus könyvtáros képzés sodorvonalai: tapasztalatok és jövőkép. Előadás a „Hova tovább könyvtáros” c. konferencián (ELTE BTK, 2011. február 17.). <http://meetoff.eu/jegyzet/hova-tovabb-konyvtaros-konferencia-elte-btk-2011-februar-17/>, 2014-10-30).

- ¹⁷ Az alaptantervet, ill. a végzett szakemberektől elvárt szaktudást és (szakmai) kompetenciákat illetően az egyik legalapvetőbb forrás az ECIA (European Council of Information Associations) által készített és az OSZK Könyvtári Intézete által 2006-ban lefordított *LIS Euroguide*, amely az európai információs szakemberek kompetenciáit és tulajdonságait rögzíti (a LIS a Library and Information Science rövidítése; a nemzetközi trendekkel összhangban az útmutató alcíme a könyvtáros és információs szakember megnevezés helyett az információs szakember terminológiát részesíti előnyben). A LIS Euroguide öt csoportba sorolja az információs szakemberek számára alapvető 33 szakterületet. Ezek közül az első csoport (I – Információ) a könyvtári és információs szolgáltatások alapvető szakismereteit; a második csoport (T – Technológia) pedig az információs technológia és az internet területére vonatkozó szaktudást foglalja magában (a másik három csoport: K – Kommunikáció, M – Menedzsment és E – Egyéb tudományos ismeretek). Érdemes kiemelni, hogy a jelenlegi informatikus könyvtáros képzés tárgyai, ill. a képzés során elsajátítandó kompetenciák az I csoportot lényegében teljesen, a T csoportot pedig legalább részben magukban foglalják. A K, M és E csoportok lefedettsége már erősen függ a különböző képzőhelyek egyedi jellegzetességeitől, és különösen az ezek által kínált specializációk tartalmától. A T csoportban (2006-ban!) egyebek közt olyan alkalmazásfejlesztéssel kapcsolatos kompetenciákat foglalmaztak meg, amelyek egy webtechnológia alapú informatikus könyvtáros specializáció alapját képezhetik. Például a T csoport *T02 – Alkalmazások számítógép alapú fejlesztése* alcsoportjának elvárása: „A könyvtári és információs szakember képes megtervezni, specializálni és felügyelni egy számítógépes alapú információs rendszert, és meghatározni az igényeknek megfelelő felhasználói felületet.” Ez egyebek közt a következő kompetenciákat foglalja magában: [A könyvtári és információs szakember] „ismeri a dokumentumok leírására alkalmas script-nyelveket (pl. SGML, HTML, XML, Javascript, ASP, PHP stb.)”; „Ismeri a célorientált, strukturált programozás alapvető típusait és a megfelelő programozási

mészteresen nem a szakmai jellegű kihívások jelentik, hanem a mögöttük húzódó – és a legtöbb esetben személyes érdekekkel szorosan összefonódó – szemlélet megváltoztatásának nehézsége. A közeljövő fő kérdése azonban az, hogy a könyvtáros szakma megújulása szempontjából meghatározó szerepet játszó informatikus könyvtáros képzés réteggé váljék, „tücsökszakká” váljon, vagy pedig elindul egy új úton, az új kihívások mentén. És egy idő múlva talán megvalósul a *webkönyvtáros* képzés víziója is. *Sic itur ad astra...*

Irodalom

- [Ajánlás 2013] A Magyar Könyvtárosok VII. Világtalálkozójának ajánlásai a 2014–2020-as tervidőszakra készülő könyvtári fejlesztési stratégiához = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 22. évf. (2013) 6. szám.
- [Euroguide 2006] European Council of Information Associations (ECIA): *LIS Euroguide*. 1. kötet. Európai információs szakemberek kompetenciái és tulajdonságai. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet, 2006 – ADBS Éditions, 2004.
- www.certidoc.net/fr1/euroguide_hungarian.pdf (2014-06-12)
- Grebot Agnes, Hangodi Ágnes 2008. Könyvtári és információs szakemberek kompetenciái, tulajdonságai, minősítési szintjei = *Könyvtári Figyelő* 54. évf. (2008) 1. sz. 22–35.
- <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/konyvtari-es-informacios-szakemberek-kompetenciai-tulajdonsagai-minositesi-szintjei/> (2014-11-16)
- [Kultúra 2013] Az olvasás olyan, mint a jó egri bor. [Beszámoló a Magyar Könyvtárosok Egyesületének egri vándorgyűléséről.] Kultúra.hu. 2013-07-23. – <http://www.kultura.hu/olvasas-olyan-mint-jo> (2014-11-08)
- Sörény Edina 2013. A könyvtári stratégia céljai 2014–2020. Előadás a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 45. Vándorgyűlésén. (Eger, 2013. július 19.) = *Könyvtárvilág* 1. évf. (2013) 4. szám.
- http://mke.info.hu/konyvtarvilag/files/2013/08/A-k%C3%B6nyvt%C3%A1r-strat%C3%A9gia-c%C3%A9ljai-2014-2020_Soreny-Edina.pdf (2014-11-16)
- Virkus, Sirje 2012. *Challenges of Library and Information Science (LIS) = Education*. [Presentation in] Tallinn University, Institute of Information Studies, November 26th, 2012.
- [Vitaanyag 2013] A korszerű könyvtár küldetése és feladatai. Előzetes szakmai vitaanyag a stratégia elkészítéséhez. [Az MKE 2013. évi, egri vándorgyűlésén előterjesztve.] – <http://vandorgyules-eger.ektf.hu/vitaanyag.pdf> (2014-11-08)

nyelveket (pl. Java, C++).”, „Összekapcsolja, illetve társítja az adatbáziskezelő rendszereket az alkalmazásokkal, és képes a kapcsolódó programozási nyelvek kezelésére (pl. SQL, ODBC stb.).” stb. (Euroguide 2006).

Források

[Best 2013] Best Digital Librarianship Programs | Top Library Information Science Schools | US News Best Graduate Schools. In: US News. A World Report. Education.

<http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/top-library-information-science-programs/digital-librarianship-rankings> (2014-11-19)

[MSLS 2013] UNC School of Information and Library Science. MSLS Curriculum (starting Fall 2013).

<http://sils.unc.edu/programs/graduate/msls/curriculum-new> (2014-11-19)

[MSLS/DL 2013] Specialization in Digital Libraries (MSLS).

<http://sils.unc.edu/programs/graduate/msls/specializations> (2014-11-19)

<http://sils.unc.edu/sites/default/files/MSLS-%20Digital%20Libraries.pdf> (2014-11-19)

Schniederjürgen, Axel (ed.) 2007. In: *World Guide to Library, Archive and Information Science Education*. München: K. G. Saur Verlag. (IFLA Publications 128–129)

[Times 2014] Top 100 universities for social sciences 2013-2014 – Times Higher Education.

<http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2013-14/subject-ranking/subject/social-sciences> (2014-11-21)

[Top 2013] Top Library and Information Studies Schools | Library Science Degree | US News - US News. In: US News. A World Report. Education.

<http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/top-library-information-science-programs> (2014-11-19)